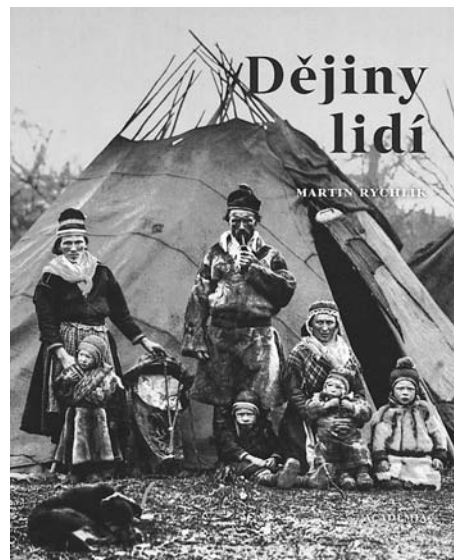

Martin Rychlík: Dějiny lidí

Dějiny lidí: pestrost lidstva v 73 kapitolách antropologa, novináře a publicisty Martina Rychlíka jsou knihou usilující o porozumění lidské kultuře, která je unifikujícím a současně i nadmíru rozmanitým jevem. Jak tomu rozumět? Kultura jako celek vyjadřuje adaptační a evoluční reakce člověka na stresy vytvářené přírodním prostředím a sociální interakcí. Avšak tyto kulturní odezvy mohou nabýt mnoha podob. Typickým příkladem jsou třeba šaty, které ve zjednodušeném pohledu mají základní funkci ochrany těla, avšak skutečná podoba oblečení je velmi pestrá, protože odráží spoustu dalších sociálních a symbolických rovin. Oblékání jako takové je tak typické pro všechny lidi světa, ale co si bereme na sebe, záleží na naší identitě, genderu, postavení a módě. V tomto duchu lze pak pojídat i další kulturní kategorie, např. způsob bydlení anebo uspořádání rodiny. Martin Rychlík přitom vyšel z konceptu mezikulturního výzkumu, který se v antropologii (etnologii) etabloval v polovině 20. století a jehož nejvýraznější

postavou byl americký antropolog George Peter Murdock (1897–1985). Ten v r. 1945 publikoval krátkou stať, v níž ukázal, že napříč variabilitou kulturních projevů společností celého světa existují univerzální kategorie. Ty také v počtu 73 vyjmenoval a jedním dechem dodal, že jde určitě o neúplný a značně subjektivní soupis. Seznam těchto univerzálně společných kulturních domén M. Rychlík převzal a poutavě je představil.

Dějiny lidí jsou se svými 640 stranami monumentální knihou. Celková grafická úprava dělá z díla reprezentativní publikaci, přičemž obrazový doprovod je vysloveně opulentní. Obsah je složen z kapitol věnovaných jednotlivým kulturním univerzáliím, řazeným abecedně v encyklopedickém stylu. Námluvy, návštěvy, obchod a směna, odstavení od kojení, osobní jména, označení příbuzenských vztahů, počítání, pohostinnost, pohřební obřady a 64 dalších kapitol seznamuje čtenáře s rozmanitostí kulturních projevů v rámci každé domény. Autor uváděnými příklady

1 Ukázky z recenzované knihy. Vyplněné rodinné tablo, registr s životopisy. Tyto rodinné matriky poskytující přehled o členech rodiny a zásadních událostech v jejich životě byly v Evropě velmi populární v 19. století.
2 Jihoafričtí !Kung Sanové na pohlednici při sběru plodů (20. století). Studium jejich kultury přispělo klíčovým způsobem k pochopení života lovců-sběračů v aridním prostředí. Snímky z archivu redakce

postihuje rovinu historickou, kdy ukazuje proměny zvyků naší vlastní kultury, a současně úroveň geografickou, v níž doslova hýří etnologickými paralelami. Osobně je mi velmi sympatická česká stopa, která připomíná, jak k poznávání kulturní rozmanitosti přispěli naši krajané. První místo mezi nimi přitom zaujímá Leopold Pospíšil (1923–2021), velká postava z dobrodružných časů antropologie.

Zaměřením se kniha hlásí ke klasické antropologii, jejímž hlavním cílem bylo porozumět světu „těch druhých“, žijících mimo okruh západní civilizace. A právě rozčlenění kulturních domén na základě vzájemné podobnosti se stalo jedním z východisek tohoto studia. Na druhou stranu ale přitom postupně sílí také kritika zdůrazňující jedinečnost každé kultury a těžko schůdné srovnávání různých konstelací, a to především pokud za referenční rovinu považujeme naši vlastní společnost. Zastánci kulturního relativismu vnesli přímou otázku, zda některé společné a všeobjímající univerzálie nevidíme i tam, kde nejsou.

Však se také sám autor původního seznamu univerzálií G. P. Murdock nezastával u katalogové evidence, ale mezikulturní srovnání dále rozvinul. Poukázal, že kategorie kulturních reálií není dobré prvoplánově zobecňovat a též je vnímat solitérně, protože základem posouzení by měl být vztah k jiným doménám. Co to konkrétně znamená? Že třeba v případě kategorie „válka“ (která mimochodem, i když je prokazatelně antropologickou konstantou, v původním Murdockově seznamu, a tedy i v Rychlíkově knize, chybí) existují pevné vazby s jinými univerzáliemi. Intenzita válek závisí na způsobu zajišťování obživy (lovci-sběrači bojují řádově méně než

zemědělci), na mobilitě společností, na jejich komplexitě nebo na tom, zda je praxí uskládnout zásoby potravin. Tyto kulturní asociace fungují ale dvousměrně, takže např. víme, že provozování kolektivních sportů se váže na vyšší intenzitu válčení. Repetitivní mezikulturní korelace přitom ukazují, že nejde o náhodná propojení, ale zdá se, že konkrétní formy univerzálií se navzájem spojují do určitých vzorců. Murdockovi a mnoha jeho následovníkům šlo o to tyto pravidelnosti prozkoumat a porozumět kauzalitě komponent. Podnítilo válčení vznik a provozování kolektivních sportů, nebo tomu bylo přesně naopak? Úsilí poodhalit tajemství kulturní evoluce lze také spatřit ve snaze identifikovat, které projevy chování můžeme relativně snad-

no zdůvodnit z hlediska jejich adaptační funkce (používání nástrojů, dělba práce, bydlení, právo a zákony atd.) na rozdíl od těch, jejichž původní účel zůstává skrytý pod nánošem fylogenetické tradice.

Mluvíme přitom stále o klasické antropologii, jež pro studium vývoje kultury udělala mnoho. Její koncepce však obsahuje slabinu, přejímanou i v Dějinách lidí: pohled, který zprostředkovává, není systémově diachronický. Zatímco charakteristika univerzálií společností historické Evropy je v knize chronologicky členěná od antiky po středověk, popisované chování Lakotů, Sanů, Hadza a dalších mimoevropských etnografických skupin je bezčasým snímek z etnografova fotoaparátu. Je to plochý obraz omezený horizontem

kontaktem se Západem. Bez přiznání, že „ti druzí“ mají svou minulost nijak nevztáženou k západní civilizaci, zůstává podstata diverzity a zároveň jednoty lidské kultury rozmazaná. Současný mezikulturní výzkum si je toho dobře vědom a vedle snahy o diachronii staví na vepsání vzájemných vztahů mezi kategoriemi kulturních domén a současně i jejich nositelů. Bez toho se popis kulturních univerzálií stává trochu kaleidoskopem. Velkolepým, ale márnivým.

**Academia, Praha 2022, 648 str.
Doporučená cena 1 200 Kč**

Použitou literaturu uvádíme na webových stránkách Živy.

Jakub Hruška

RECENZE

Michal Hořejší: Politika lesa

Politika lesa. Debata o Národním parku Šumava v letech 1991–2010. Tak se jmenuje kniha Michala Hořejšího, kterou vydala Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v ediční řadě Humanitas. Publikace analyzuje z hlediska lingvistiky dění (a samozřejmě vyhocené spory) okolo NP Šumava v letech 1991–2010, občas i mírně za tuto hranici. Pracuje metodou kritické analýzy diskurzu (CDA), která odhaluje, co výroky a tvrzení hlavních aktérů (politiků, vědců, aktivistů, samospráv, státní správy i mnohých dalších skupin, např. organizovaných turistů) vlastně znamenají, a co jimi ve skutečnosti chtěli říct a dosáhnout. Jinak řečeno, CDA vnímá text jako médium nesoucí, resp. ukrývající zájmy konkrétních sociálních skupin.

Jak jistě čtenáři Živy vědí, od počátku vzniku NP Šumava bylo nejdůležitějším tématem, jak zacházet s horským smrčovým lesem, který se „rozpadá“ pod ataky kůrovce a vichřic. Zatímco v počátcích vzniku NP stála idea, že „šumavský prales“ lesnickými postupy v horizontu „jednoho až dvou obmýtí“, tedy v průběhu 100–200 let znovu vypěstujeme, velmi brzy se tato myšlenka ukázala nereálnou a nastal dlouholetý spor, jak s lesem v národním parku nakládat. Během více než dvacetiletého trvání diskurzu o NP Šumava se výchozí spor o způsob správy horských lesů transformoval ve vysoce exponovaný střet identit, který byl zajištěn zejména prosazením obrazu pevné koalice vědců a aktivistů, jež stanula proti „přirozeným zájmům lidu“ reprezentovaným krajskými hejtmány, místními senátory, ale i třeba tehdy budoucím prezidentským kandidátem Milošem Zemanem. To, že nakonec došlo nikoli ke konsenzu, ale k mocenské dohodě, je bezpochyby i výsledkem čistě mocenského diskurzu, který se přes 20 let vedl (a s menší intenzitou stále vede). Dnes je na 28 % NP Šumava vyhlášena přírodní, tedy zcela bezzásahová zóna, s pravděpodobnou možností rozšíření na více než 50 % po r. 2034.

Sám autor v závěru knihy konstatuje, že „nesamozřejmá představa o nutnosti vyvažovat potřeby regionálního rozvoje a ochrany přírody, která je operacionalizována jako hledání rovnováhy mezi divočinou a výstavbou, a která trvale ovlivňuje způsob spravování rozsáhlých území, je produktem toho, jak je problematika NP Šumava dlouhodobě uchopována a ztvárněna jazykově. Těžba stromů totiž nezvyšuje kvalitu (šumavské) přírody a budování ubytovacích kapacit nezvyšuje kvalitu života v místních obcích. Naopak. Dohoda na jejich umožnění stejně jako převažující přesvědčení o jejich nevyhnutelnosti je důsledkem a dokladem moci, již nad jinými sociálními praxemi uplatňuje jazykový provoz, který se nazývá diskurzem. Jen ten způsobil, že nejlepší možná dohoda o budování zónací NPŠ neumožňuje ani adekvátní ochranu, ani vhodný, tedy udržitelný rozvoj lokálních sídel.“

1 Michal Hořejší z Ústavu českého jazyka a teorie komunikace Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a Ústavu bohemistiky FF Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích při křtu knihy Politika lesa v pražské kavárně Unijazz 6. března 2023 odpovídá na otázku během diskuze. Tě se zúčastnili také Zuzana Vlasatá z Deníku Referendum a Jaromír Bláha z Hnutí Duha. Foto J. Hruška

Knihou představuje výsledky analýzy korpusu více než 7 tisíc novinových článků a ukazuje, že diskurz nestojí někde na okraji a že slova neznamenají méně než činy.

Jako dlouholetý aktér tohoto sporu jsem knihou nadšen. Ukazuje totiž, mimo jiné, jak člověk neobjektivně vnímá i svá vlastní slova. Přestože jsem si byl při poskytování mnoha rozhovorů nebo účasti v televizních a rozhlasových pořadech různého typu vždy „jist“, že hovořím jasně a srozumitelně a mé argumenty jsou „neprůstřelné“, kritická analýza mě jednoznačně usvědčila z ambivalence až nejasnosti mnohých vyjádření. Proto knihu všem přírodovědcům vřele doporučuji k bedlivému prostudování!

**Filozofická fakulta Univerzity Karlovy,
Praha 2022, 266 str.
Doporučená cena 310 Kč**